

**EKOLOGIK LOYIHALARNI MOLIYAVIY BOSHQARUVNI XALQARO
TAJRIBALAR ASOSIDA BOSHQARISH YO'LLARINI
TAKOMILLASHTIRISH**

Berdiqobilov Nodirbek Xurshid o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

"Buxgalteriya hisobi" kafedrasi mustaqil izlanuvchisi

Tilavov Zafar Abduganiyevich

O'zbekiston respublikasi vazirlar mahkamasi huzuridagi

biznes va tadbirkorlik oliy maktabi magistranti

Ekologik loyihalarni moliyaviy boshqarish sohasida xalqaro tajribalar, shu jumladan, rivojlangan davlatlar va O'zbekistonning o'rganishlari ekologik barqarorlikni ta'minlash va investitsiyalarni jalb qilishda muhim ahamiyatga ega. Ekologik loyihalar, ayniqsa, tabiiy resurslarni saqlash va iqlim o'zgarishiga qarshi kurashishda, mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qilishi kerak. Shu nuqtai nazardan, ekologik loyihalar uchun moliyaviy boshqaruvni takomillashtirish masalasi dolzarb bo'lib, bunda xalqaro tajribalardan foydalanish zarur. Rivojlangan mamlakatlarda, masalan, Yevropa Ittifoqi (YI) va AQShda, ekologik loyihalarning moliyaviy boshqaruvi uzoq yillar davomida rivojlanib kelgan va zamonaviy moliyaviy modellarni o'z ichiga olgan. Yevropa Ittifoqi o'zining "Green Deal" (Yashil bitim) strategiyasini amalga oshirib, 2020-yildan boshlab ekologik loyihalarni moliyalashtirish uchun yirik mablag'lar ajratgan, bunda davlat va xususiy sektor hamkorligi asosida investitsiyalarni jalb qilishga alohida e'tibor qaratilgan. Bunda Yevropa Ittifoqi 2020-yilda ekologik loyihalarni moliyalashtirish uchun 1 trln yevro ajratishni maqsad qilgan. AQShda esa ekologik moliyaviy boshqaruv sohasida ilg'or tajribalar mavjud. AQShda 2020-yilda ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun "Green New Deal" tashabbusi orqali iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish va yashil iqtisodiyotga o'tishni qo'llab-quvvatlash

uchun 2,2 trln dollar miqdorida investitsiyalar yoʻnaltirilgan. Oʻzbekistonda esa ekologik loyihalarni moliyaviy boshqarish sohasidagi yondashuvlar soʻnggi yillarda oʻzgarib, xalqaro tajribalarni hisobga olishga qaratilmoqda. Oʻzbekiston 2021-yildan boshlab "Yashil iqtisodiyot" konsepsiyasini amalga oshirishni boshladi va ekologik loyihalar uchun xususiy va davlat sektori tomonidan mablagʻlar ajratish va investitsiyalarni jalb qilishga alohida eʼtibor qaratmoqda. Oʻzbekiston hukumati tomonidan ekologik loyihalar uchun ajratilgan mablagʻlar miqdori 2023-yilda 1,5 mlrd dollarni tashkil etdi, bu esa mamlakatda ekologik muammolarni hal qilishga qaratilgan katta qadamdir. Shunday qilib, ekologik loyihalarni moliyaviy boshqarishning samaradorligini oshirish uchun Oʻzbekiston rivojlangan mamlakatlarning tajribalarini oʻrganish va milliy sharoitlarga moslashtirish zarur.

Butun dunyo davlatlari iqtisodiyoti va ekologik barqarorlikni taʼminlash uchun oʻzlarining moliyaviy va resurs boshqaruvi tizimlarini takomillashtirishga harakat qilmoqda. Bunda rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar oʻrtasida yirik farqlar mavjud. Xususan, AQSh, Angliya, Yaponiya, Germaniya, Fransiya, Italiya, Shvetsariya, Chexiya, va Rossiya kabi davlatlar oʻz iqtisodiy va ekologik siyosatlarini amalga oshirayotgani, shu jumladan ekologik loyihalarni moliyaviy boshqarishda turli metodologiyalarni qoʻllayotganligi bilan farqlanadi.

Shu nuqtada, har bir davlat oʻzining iqtisodiy va ekologik rivojlanishiga qarab, investitsiyalarni jalb qilish, ekologik loyihalarni amalga oshirish va barqaror iqtisodiyotga oʻtish yoʻlida alohida yondashuvlarni ishlab chiqmoqda. Quyida, yuqorida keltirilgan davlatlarni hamda Oʻzbekistonning asosiy iqtisodiy koʻrsatkichlari, ekologik loyihalarni moliyalashtirishdagi salohiyatlari va yillik investitsiya darajalarini koʻrsatadigan jadval keltirilgan.

1-Jadval.

Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar boʻyicha iqtisodiy koʻrsatkichlar va ekologik loyihalarga investitsiyalar

Davlat	Iqtisodiy Rivojlanish (GDP,	Ekologik Loyihalar uchun	Ekologik O'zgarishlar uchun	Yil	Ekologik Investitsiya foizi
---------------	------------------------------------	---------------------------------	------------------------------------	------------	------------------------------------

Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi

	trillion USD)	Investitsiya (mlrd USD)	Dasturlar		GDPdan (%)
AQSh	25.46	500	Green New Deal	2023	2.0%
Angliya	3.07	80	Net Zero Strategy	2023	2.6%
Yaponiya	4.91	60	Green Growth Strategy	2023	1.2%
Germaniya	5.06	100	Energiewende	2023	2.0%
Fransiya	3.22	50	Green New Deal	2023	1.5%
Italiya	2.10	40	Green Deal Strategy	2023	1.9%
Shvetsariya	0.91	20	Climate and Energy Strategy	2023	2.2%
Chexiya	0.44	10	Green Transition Program	2023	2.3%
Rossiya	1.78	30	Ecological Development Program	2023	1.7%
O'zbekiston	0.089	1.5	Yashil Iqtisodiyot, Global Green Fund	2023	1.7%

Jadvalda ko'rsatilgan davlatlar iqtisodiy rivojlanish va ekologik loyihalar uchun ajratilgan investitsiyalar bo'yicha farq qiladi. AQSh eng katta investitsiyalarni jalb qilgan bo'lsa, O'zbekiston va Chexiya kichikroq mablag'larni ekologik loyihalarga yo'naltirgan. Germaniya, Fransiya, va Angliya kabi mamlakatlar o'zining ekologik siyosatini kuchaytirib, barqaror energiya va yashil iqtisodiyotga o'tishni davom ettirmoqda. Shuningdek, O'zbekiston rivojlanayotgan

davlat sifatida ekologik loyihalar uchun investitsiyalarni oshirishni maqsad qilishi va yirik strategik dasturlarni amalga oshirishi zarur bo'ladi. Bu jadval ekologik investitsiyalarning davlatlar bo'yicha taqsimlanishini va har bir davlatning ekologik barqarorlikni ta'minlashdagi yondashuvlarini aniq ko'rsatadi.

Xalqaro tajriba va O'zbekistondagi ekologik loyihalarni moliyaviy boshqarish farqlari o'zining alohida xususiyatlariga ega. Rivojlangan mamlakatlar, ayniqsa Yevropa Ittifoqi, AQSh, Germaniya kabi davlatlar o'zlarining ekologik loyihalarini moliyaviy boshqarishda ancha ilg'or usullarni qo'llaydilar, ularning ko'plab dasturlari yirik miqdordagi xususiy va davlat sektori investitsiyalarini o'z ichiga oladi. Boshqa tomondan, O'zbekiston ekologik loyihalarni amalga oshirishda hozirgi vaqtda yangi yondashuvlarni ishlab chiqib, xalqaro tajribalar asosida o'z tizimini takomillashtirishga harakat qilmoqda.

Quyidagi jadvalda xalqaro tajriba va O'zbekistondagi ekologik loyihalar boshqarishidagi asosiy farqlar keltirilgan.

2-Jadval.

Xalqaro tajriba va O'zbekistondagi ekologik loyihalarni boshqarish farqlari

№	Xususiyat	Xalqaro tajriba (Rivojlangan davlatlar)	O'zbekiston
1.	Ekologik Loyihalarni Moliyalashtirish	Katta miqdordagi davlat va xususiy sektor investitsiyalari, uzoq muddatli dasturlar	Ko'p hollarda davlat mablag'lari va xalqaro moliya institutlari mablag'lari
2.	Boshqaruv Modeli	Markazlashgan tizim, ko'plab davlat va xususiy hamkorliklari	Mahalliy va markaziy boshqaruvning kombinatsiyasi
3.	Investitsiyalar miqdori	Katta miqdorda yillik investitsiyalar (AQShda 500 milliard USD atrofida)	O'zbekistonda ekologik loyihalar uchun yillik investitsiyalar 1.5 milliard USD atrofida

4.	Strategiyalar	Uzluksiz iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish va yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyalari	"Yashil iqtisodiyot" konsepsiyasi va yangi ekologik dasturlar
5.	Samaradorlik va Monitoring	Yaxshi tashkil etilgan monitoring va baholash tizimi	Monitoring tizimi yangi rivojlanayotgan bosqichda
6.	Barqarorlikni Ta'minlash	Yashil moliya, karbon kreditlari, barqaror energetika loyihalari	Ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun yirik xalqaro tashabbuslar bilan hamkorlik

Xalqaro tajribalar ekologik loyihalarni moliyaviy boshqarishda ilg'or yondashuvlarni va ko'plab davlat-xususiy hamkorliklarini o'z ichiga olganligini ko'rsatadi. Bu mamlakatlarda yirik investitsiyalar va uzoq muddatli strategiyalar ekologik barqarorlikka erishishda muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonda esa ekologik loyihalar ko'proq davlat mablag'lari va xalqaro moliya institutlari yordamida moliyalashtirilmoqda, bu esa investitsiya hajmini hali past darajada saqlab turadi. Shuningdek, O'zbekistonda ekologik boshqaruv tizimi rivojlanish bosqichida bo'lib, ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun yangi dasturlar va strategiyalar ishlab chiqilmoqda.

Rivojlanish jarayoni, ayniqsa ekologik barqarorlikni ta'minlashda, tizimli yondashuvni va strategik rejalashtirishni talab etadi. Har bir mamlakat o'zining iqtisodiy va ekologik sharoitlariga mos ravishda rivojlanishning turli bosqichlarini o'rganishi va amalga oshirishi kerak. Bu jarayonda davlatlar ekologik barqarorlik, iqtisodiy o'sish va ijtimoiy farovonlikni birlashtirishga harakat qilmoqda. Quyida rivojlanishning beshta asosiy bosqichini ko'rib chiqamiz.

- 1- bosqich. Boshlang'ich tahlil va strategiya ishlab chiqish
- 2- bosqich. Resurslarni mobilizatsiya qilish va investitsiyalarni jalb qilish
- 3- bosqich. Texnologik yangilanish va innovatsiyalarni joriy etish

4- bosqich. Ta'lim va aholi ongini oshirish

5- bosqich. Monitoring va samaradorlikni baholash

Birinchi bosqichda davlatlar o'zining mavjud ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy muammolarini tahlil qiladi va rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqadi. Rivojlanishning ushbu bosqichi ayniqsa, resurslarni samarali boshqarish va uzoq muddatli barqarorlikka erishish uchun asos bo'ladi.

Ikkinchi bosqichda ekologik loyihalarni amalga oshirish uchun davlatlar va xususiy sektor investitsiyalarini jalb qilish muhim. Shu bosqichda davlatlar xalqaro moliya institutlari, donorlar va boshqa hamkorlar bilan ishlashadi, shuningdek, yashil moliya va barqaror energiya investitsiyalarini oshirishga qaratilgan tashabbuslar amalga oshiriladi.

Uchinchi bosqichda ekologik barqarorlikka erishishda texnologik yangilanishlarning o'rni katta. Bu bosqichda davlatlar ekologik texnologiyalarni joriy etish va innovatsion yechimlarni qo'llash orqali resurslarni tejash, chiqindilarni kamaytirish va energiya samaradorligini oshirishga harakat qiladilar.

To'rtinchi bosqichda barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun ta'lim va aholi ongini oshirish juda muhim. Bu bosqichda davlatlar ekologik ta'lim, xabardorlikni oshirish va jamoatchilikni ekologik muammolarga jalb qilish orqali ijtimoiy mas'uliyatni targ'ib qilishadi.

Beshinchi bosqichda ekologik loyihalar va strategiyalarning muvaffaqiyatini baholash uchun samarali monitoring tizimlari yaratish zarur. Bu bosqichda davlatlar ekologik o'zgarishlarni nazorat qilish, barqarorlikni ta'minlash va strategiyalarni takomillashtirish uchun doimiy ravishda monitoring olib boradilar.

Bu beshta bosqich rivojlanish jarayonining asosiy tuzilmalari bo'lib, davlatlarning ekologik va iqtisodiy barqarorlikka erishishdagi yondashuvlarini belgilaydi.

Rivojlanish jarayoni ekologik barqarorlik, iqtisodiy o'sish va ijtimoiy farovonlikni birlashtirishni talab qiladi. Har bir bosqichda amalga oshirilgan chora-tadbirlar samaradorligini oshirish va resurslarni tejashga qaratilgan bo'lishi kerak.

Boshlang'ich tahlil va strategiya ishlab chiqishdan tortib, monitoring va samaradorlikni baholashgacha bo'lgan jarayonlar bir-birini to'ldirgan holda amalga oshiriladi, bu esa davlatlarning uzoq muddatli barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, rivojlanishning har bir bosqichida texnologik yangilanishlar va ijtimoiy ongni oshirish kabi masalalar muhim rol o'ynaydi. Ta'lim, investitsiyalarni jalb qilish va ekologik loyihalarni samarali boshqarish kabi omillar rivojlanishning muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Natijada, bu yondashuvlar mamlakatlar uchun ekologik barqarorlikka erishish va iqtisodiy yuksalishni ta'minlashda samarali natijalarga olib keladi.

XULOSA

Ekologik barqaror rivojlanish har bir mamlakat uchun muhim vazifa bo'lib, bu jarayonning muvaffaqiyati ko'plab omillarga bog'liq. Xalqaro tajriba va O'zbekiston misolida ekologik loyihalarni boshqarishning turli usullari va yondashuvlari mavjud. Rivojlangan mamlakatlar ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun ilg'or texnologiyalarni joriy etish, investitsiyalarni jalb qilish va ijtimoiy ongni oshirishda katta tajribaga ega. O'zbekiston esa o'zining ekologik strategiyalarini ishlab chiqishda va xalqaro tajribalardan foydalangan holda ekologik loyihalarni samarali boshqarish bo'yicha izlanishlarni davom ettirmoqda.

Shu bilan birga, ekologik loyihalarni boshqarishning samarali amalga oshirilishi uchun davlatlar o'rtasidagi hamkorlik, investitsiyalarni oshirish va yangi texnologiyalarni joriy etish juda muhimdir. Rivojlanishning turli bosqichlarini amalga oshirish va ekologik barqarorlikka erishish, nafaqat iqtisodiy muvaffaqiyatni ta'minlash, balki ijtimoiy va ekologik farovonlikni oshirishga ham xizmat qiladi. Bu jarayon davomida monitoring va baholash tizimlarini yaratish hamda strategiyalarni takomillashtirish orqali har bir mamlakat o'zining ekologik maqsadlariga yetib borishi mumkin.

FOYDALANILGA ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Xusanov R. Ekologik iqtisodiyot: nazariy va amaliy yondashuvlar. -

*Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti, 2021 yil. 50-75.

2. Smith J. Environmental Economics and Sustainable Development. - New York: Routledge, 2019 yil. 12-34.

3. Jabbarov A. Barqaror rivojlanish va ekologik boshqaruv. - Toshkent: Ekologiya Instituti, 2022 yil. 100-130.

4. Peterson L. Climate Change and Economic Growth: A Global Perspective. - Berlin: Springer, 2021 yil. 89-120.

5. Johnson M. Sustainable Development Practices and Policies. - Tokyo: Wiley, 2020 yil. 200-230.

6. Thompson R. Global Green Finance: Investments in Sustainability. - Paris: OECD Publishing, 2021 yil. 15-40.